

Maja Polić

PRISTUP FRANJE RAČKOGA POVIJESNOJ ZNANOSTI¹

Maja Polić, prof.
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene
znanosti u Rijeci
Gjуре Ružićа 5, HR-51000 Rijeka
polic@hazu.hr

UDK 930 Rački, F.
Prethodno priopćenje
Primljeno: 10. 10. 2008.
Prihvaćeno: 18. 2. 2009.

U članku je riječ o pristupu povijesnoj znanosti jedne od najznačajnijih ličnosti hrvatskoga XIX. stoljeća, dr. Franje Račkoga. Praćen je smjer njegova promišljanja u kojemu se narodnopreredna ideologija, kao odraz europskoga nacionalizma na naše područje, transformirala u interes za povijesnu znanost, gdje je Rački, kao jedinstveni animator i usmjeravatelj/moderator cjelokupnoga znanstvenog istraživanja, s uspjehom praktično povezao znanstvenu komponentu s interesima nacionalno-političke ideologije. Prati se razvoj njegova povijesničarskoga stasanja i interesa kroz usavršavanje tadašnje metodologije povijesnoga istraživanja.

Ključne riječi: *Franjo Rački, povijesna znanost, nacionalno-politička ideologija, metodologija povijesnoga istraživanja*

I.

U devetnaestome stoljeću, ili kako su ga nazivali njegovi hrvatski suvremenici – “vijeku narodnosti”, kod različitih etnosa diljem Europe dolazi do buđenja nacionalne svijesti i utvrđivanja njihova narodnoga, pa nacionalnog identiteta.² Proces započet u praksi s velikom Francuskom revolucijom 1789., doveo je do krucijalnih političkih, gospodarskih, društvenih i kulturnih zbivanja te, u konačnici, ponedje do stvaranja nacionalnih država.³ Događaji su snažno odjeknuli i u hrvatskim kraje-

¹ Zahvaljujem na vrlo korisnim primjedbama i sugestijama akademikima Franji Šanjeku i Petru Strčiću.

² Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002., str. 3; Mirjana GROSS, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb, 2004., str. 185.

³ O tome više: N. Stančić, n. dj.

vima, gdje su se s većim ili manjim intenzitetom – ovisno o političkim i gospodarskim prilikama – počeli razvijati procesi istovjetni ili slični onima u tadašnjoj Europi.

Teritorij hrvatskih zemalja više je stoljeća bio rascjepkan pod različitim stranim gospodarima.⁴ Dio se nalazio u okviru Habsburške Monarhije,⁵ pod upravom Beča – to je nekadašnji teritorij Istre i Dalmacije, koji je do 1797. g. u okviru Mletačke Republike; nakon Napoleonove okupacije i Bečkoga kongresa 1815. g. pripao je Habsburškoj Monarhiji, te će u tome statusu, izdvojen iz Banske Hrvatske, ostati do propasti Monarhije 1918. godine.⁶ Ista je sudbina nakon Bečkoga kongresa zadesila i nekada neovisnu Dubrovačku Republiku, koja je – isto tako voljom Bonapartina Pariza – početkom XIX. st. prestala postojati.⁷ Dio teritorija našao se također pod upravom Monarhije, ali u sastavu njezina ugarskoga dijela – riječ je o području Banske Hrvatske.⁸ Taj je dio imao svoju vlastitu političku individualnost u skladu s tradicijom i očuvanim segmentima samostalne srednjovjekovne hrvatske državne zajednice, s vlastitim državnim pravom i dijelom autonomnih poslova koji su se tijekom vremena sve više sužavali pod utjecajem Beča i Pešte.⁹ Dio se nalazio u okviru Vojne krajine – teritorijalne jedinice nastale u doba prodora Osmanlija kao obrambeni štiti od njihove najezde, pa zbog toga nije više bio pod neposrednom upravom Hrvatskoga sabora i bana, već se nalazio pod upravom austrijskih vojnih vlasti.¹⁰ Stoga se i ilirskim pokretom, pa hrvatskim narodnim preporodom, pokušalo u prvome redu stvoriti jedinstveni hrvatski književni jezik te tako utjecati na zbližavanje i ujedinjavanje hrvatskoga puka.¹¹ Jedna od glavnih predradnji bilo je sustavno prikupljanje te publiciranje izvora o značajnim zbivanjima u domaćoj povijesti, kako bi politički

⁴ Vidi: Jaroslav ŠIDAK, Vinko FORETIĆ, Julije GRABOVAC, Igor KARAMAN, Petar STRČIĆ, Mirko VALENTIĆ, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1990.

⁵ C. A. MACARTNEY, *The Habsburg Europe 1790-1918*, London, 1950.; Fran ZWITTER, Jaroslav ŠIDAK, Vaso BOGDANOV, *Le probléms nationaux dans la monarchie des Habsburg*, Beograd, 1960.

⁶ J. Šidak i dr., *Hrvatski*, n. dj.; Zagreb, 1990.; Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskoga naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968.; Stjepan ANTOLJAK, Šime BATOVIĆ, Nenad CAMBI, Ivo JELIĆ, Stjepo OBAD, Petar STRČIĆ, Agneza SZABO, *Pregled hrvatske povijesti*, Zagreb, 1994.; 1999. – *A survey of Croatian history*, 1996.; Nikša STANČIĆ, *Hrvatski građanski sabor 1848-1918*, Hrvatski sabor, Zagreb, 1994., str. 61-97; Darko DUKOVSKI, *Istra. Kratka povijest dugog trajanja: od prvih naseobina do danas*, Pula, 2004.

⁷ Stjepan ČOSIĆ, *O slomu Republike i ustroju francuske uprave u Dubrovniku 1808. i 1809.*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 33, Dubrovnik, 1995., str. 177-203.

⁸ Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i hrvatski nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Vjesnik HAZU, VI, 1-3, Zagreb, 1997., str. 82.

⁹ Isto, str. 81.

¹⁰ *Vojna krajina. Povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Zagreb, 1984.; Mirko VALENTIĆ, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom. 1849-1881*, Zagreb, 1981.

¹¹ J. Šidak i dr., *Hrvatski*, n. dj.

zahtjevi dobili valjanu argumentiranu podlogu – istu onakvu kakva je stvarana u stranim sredinama.¹² Rezultat upoznavanja *dogodovschine* – promjena koje su se (tijekom povijesti) dogodile, i to pronicanjem do njihove *unutrenosti* i prosuđivanjem “zašto se nešto dogodilo onako, a ne drugačije” trebalo je biti i sastavljanje povijesti hrvatskoga naroda.¹³ Skupini sve profesionalnijih povjesničara koji su u to doba marljivo radili na poznanstvenjenju hrvatske historiografije svakako pripada i dr. Franjo Rački, jedan od najznačajnijih i najzaslužnijih hrvatskih velikana XIX. st. uopće. Iako nije bio educirani povjesničar, Rački je itekako bio svjestan važnosti povijesti, posvetivši gotovo sav svoj znanstveni napor upravo povijesnoj znanosti.

II.

Dr. Franjo Rački rođen je u Fužinama 25. studenoga 1828.¹⁴ Nakon pučkoškolskoga i gimnazijskog obrazovanja (u tadašnjoj Rijeci, pa u Varaždinu i Senju), gdje nije predavana hrvatska povijest već “historija kraljevine Ugarske”, nastavlja studij iz područja teologije u Beču, u Pazmaneu.¹⁵ Tamo je započeo proučavati i povijest, ishodišni kod ministarstva dozvolu za polaganje ispita iz kolegija “austrijske državne historije starijeg doba” – *österreichische Staatengeschichte älterer Zeit*.¹⁶

Političke prilike u prvoj polovini XIX. st. znatno su se odrazile na stajališta i ideje F. Račkoga, i to na njegovo životno opredjeljenje, za južnoslavensku ideologiju; to je

¹² Važnost izvora za obranu municipalnih prava kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u borbi s vladajućim mađarskim plemstvom, prepoznata je u staleškom saboru Kr. Hrvatske, pa je tridesetih godina u dva navrata inicirao njihovo sakupljanje i izdavanje kako bi se rekonstruirala hrvatska povijest. Ali, tek je 1847. g. inicijativa pala na plodno tlo angažiranjem Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, koji je postao ocem moderne historiografije. Mirjana GROSS, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 1996., str. 172. i dalje.

¹³ Isto, str. 173.

¹⁴ O životu i djelu dr. Franje Račkoga, kao i o različitim segmentima njegova političkoga, znanstvenog, institucionalnog i političkog djelovanja, postoji opsežna literatura. Prvo cjelovito djelo u potpunosti mu posvećeno nastalo je godinu dana nakon njegove smrti. Riječ je o radu *Život i djela Dra. Franje Račkoga* Tadije Smičiklase (Zagreb, 1895.), biografa F. Račkoga, akademika i kasnijega predsjednika Jugoslavenske akademije, koje odiše pijetetom prema prvome predsjedniku Akademije. Svi ostali radovi znatno se temelje na zapisima T. Smičiklase. Nadalje, treba spomenuti i poglavlje *Franjo Rački* autora Jakše Ravlića u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb, 1969., str. 7-103, kao i poglavlje *Dr. Franjo Rački, utemeljitelj moderne kritičke historiografije i naš orhunski historičar 19. st.* autora Stjepana Antoljaka, *Hrvatska historiografija do 1918.*, II, Zagreb, 1992., str. 88-130. U novije vrijeme opsežno znanstveno djelo posvetila mu je emeritus prof. dr. sc. Mirjana Gross (usp. bilješku 2).

¹⁵ U Senju je Rački, u okviru Zbora duhovne mladeži osnovanoga 1846. godine, učio i domaću povijest te povijest “inih narječja slavenskih” upoznavši se i s glagoljčnom tradicijom na tome području. Ferdo ŠIŠIĆ, *Franjo Rački historik. Proslava stogodišnjice rođenja F. Račkoga*, Zagreb, 1929., str. 28.

¹⁶ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 15; S. Antoljak, n. dj., str. 90. navodi kako u Beču Rački “usporedo studira na filozofskom fakultetu historiju i počinje pisati”.

smatrao sredstvom integrativnih procesa svih južnih Slavena u Habsburškoj Monarhiji. Potom se zalagao za hrvatsko državno pravo u okviru njegove aktivne političke prezentnosti, a s time u vezi, na njegovo okretanje ka povjesničarskoj profesiji, gdje je uz pomoć pisanih izvora namjeravao stvoriti podlogu za prevladavanje teritorijalnih partikularizama.¹⁷ Hrvatski narodni preporod, u kojemu je kao poveznica hrvatstva i slavenstva uveden pojam *ilirizam*, utemeljen je na ideji Iliraca kako su nekadašnji Iliri zapravo bili Slaveni; zbog toga su pod kišobranom "ilirske narodnosti" okupljene narodnosti, poput Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara, te pod idejom da se "moderna kultura Južnih Slavena na temelju jedinstvenoga književnog jezika može postići samo pod ilirskim imenom".¹⁸ Hrvatski narodni preporod i njegov kulturni "ilirizam", odnosno stvaranje univerzalne kulture svih Južnih Slavena, i politički "kroatizam", odnosno ideja ujedinjavanja svih hrvatskih krajeva u jednu državnopravnu cjelinu – duhovna je podloga stasanja F. Račkoga.¹⁹ Desetljeće kasnije Rački će "ilirizam" zamijeniti pojmom "jugoslovjanstvo", pod kojim su okupljeni vjerom i političkim prilikama u to doba razjedinjeni narodi – Hrvati, Srbi, Slovenci i Bugari.²⁰

Također, nakon 1848. godine, u skladu s novim smjerovima u politici, dolazi i do previranja unutar hrvatske Katoličke crkve, a ona su rezultirala podjelom na "stare" svećenike željne zadržavanja feudalnih zasada i "mladih" koji podržavaju tadašnje političke i ine promjene sadržane u ilirizmu; previranja su utjecala na stajališta F. Račkoga, koji se priklonio drugonavedenoj skupini liberalno katoličkoga karaktera.²¹ Tako Rački za vrijeme boravka u Beču piše, prema tumačenju Mirjane

¹⁷ Riječ je o hrvatstvu, slavonsstvu i slavo-dalmatstvu. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 13.

¹⁸ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 14. te J. Ravlić, *Dr. Franjo Rački*, n. dj., str. 10. O tome kako je u doba *ilirizma* bila shvaćena povijest M. Gross piše: "Za ilirizma rađa se i novo shvaćanje povijesti jer se plemićka 'domorodna' svijest oplodila nacionalnom svijješću u novome ideološkom spletu koji sadrži učenje o kontinuitetu povijesti čovječanstva, a pogotovo 'slavenskog' odnosno 'ilirskog' naroda. Ilirci su držali da nova generacija, sudbinski povezana s prošlima, može ostvariti svoje ciljeve samo nadahnućem iz 'dogodovschine'. Čovjek koji ne poznaje povijest, tuđinac je na zemlji i u ljudskome društvu. On je kao kotač koji ne zna zašto se okreće. Smisao je, dakle, 'poviestnice hrvatske' da čovjek uči iz određenih povijesnih događaja kao primjera za dobra ili zla djela, da sazna 'koi je bio udes naših praotaca jer otuda možemo naučiti kako primiere dobrih ljudi slediti a (od) opakih biežati valja.'" M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 14.

¹⁹ Isto.

²⁰ O tome je pisao u članku naslovljenom *Jugoslovjanstvo*, Pozor, 27-29, Zagreb, 1860. O tome više S. Antoljak, n. dj., str. 92. Usp. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 46. i 47.

²¹ M. Gross, n. dj., str. 14 i 17. Za svojega boravka u Beču Rački je poprimio utjecaje njemačke romantičke literature – teološke i filozofske, napose Clemensa Marije Hofbauera i Friedricha Schlegela, kao i povijesnih interpretacija navedene literature. Ipak, najveći utjecaj na njega imalo je učenje njegova suvremenika Antona Günthera i njegovo znanstveno opravdanje teologije, odnosno, kako je Rački tumačio, povezanosti vjere i razuma kako bi čovjek "dobrovoljno i odgovorno, a ne samo slijepo,

Gross, da se “‘povjeshnica’ ne sastoji od ‘pukih priča minulih događajah’, nego da ‘valja povjesh u philozophičkom pravcu shvatjati’”, te da je “‘sredotočje povjeshnice’” Katolička crkva i Isus Krist, “‘koji čine povijesno kretanje ‘pragmatičnim’, tj. sustavnim i poučnim za čovjeka na njegovu putu prema spasenju. U povijesti se, dakle, izražava Bog i čovjek svojom slobodnom djelatnošću”, iz čega slijedi “da u povijesti nema ‘skoka’, nego da prevladava uzročnost ‘ustrojna celina’, ali ‘čovečji čimbenik’ sprečava širu i dublju afirmaciju kršćanske ideje”.²² Također, nije prihvatio pogansku ideju kojoj je u središtu povijesti čovjek, kao ni židovsko učenje gdje je čovjek u potpunosti u Božjoj vlasti.²³

Treba reći da se sve do sklapanja konkordata 1855. g. između Franje Josipa I. i pape Pija IX. Rački bavio teološko-filozofskim temama; konkordat, pisan u duhu skolastičke reakcije, zatim podvrgavanje filozofije crkvenom autoritetu, a napose skepsa prema znanosti, označio je kraj aktivnoga bavljenja Račkoga filozofskom i teološkom problematikom.²⁴ Djelo kojim završava njegovo rano znanstveno stvaralačko razdoblje prožeto navedenom problematikom jest *Zapad i Istok*. Središte istraživanja F. Račkoga sada postaje misija kršćanstva u slavenstvu, odnosno misija Katoličke crkve pri podupiranju *jugoslovenstva* i hrvatskoga državnog prava, a ne promišljanje o misiji Crkve u povijesti kao povijesti čovjekova spasenja, kao što je do tada bio slučaj.²⁵

III.

Raspravama *Nabožne misli na dan sv. Ćirila i Methoda*,²⁶ *Provi dolazak Rusa u Cari-grad*²⁷ i *Slavi slovjenskih Apoštolah na njihov blagdan*²⁸ započetima u Beču i objavljenim u više nastavaka Rački je, strastveno se upustivši u istraživanje slavenskih apostola Ćirila i Metoda, nedvojbeno pokazao svoj interes za povijesne teme i prijelaz

prihvatio objavljenu vjersku istinu”. Isto, str. 19. O tome više: Franjo ZENKO, *Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretik “narodne” znanosti*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1-2, Zagreb, 1975., str. 37-75.

²² M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 20 i 21. Usp. članak: *Sredotočje povjeshnice*, Zagrebački katolički list, Zagreb, 1850.

²³ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 21.

²⁴ *Ista*, str. 22. F. Zenko, n. dj., str. 44.

²⁵ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 23.

²⁶ Zagrebački katolički list, 12, Zagreb, 1854. U članku je riječ o raskolništvu Istočne i Zapadne crkve, za koje je Rački u to doba optužio Grke – kasnije će za to okriviti i Latine i želju za njihovim ponovnim ujedinjavanjem, pod supramacijom papinstva. A tu je važno bilo i pitanje obnove slavenske liturgije.

²⁷ *Neven*, 8-10, 1855.

²⁸ Zagrebački katolički list, 10-24, 26, Zagreb, 1855.

k profesionalnome povjesničaru.²⁹ Potvrdu toga nalazimo u pismu koje je poslao Ivanu Kukuljeviću 1856. godine: "Odkako se oprostih školskoga praha, ko što mi od negda vruća želja bijaše: posvetih se isključivo povjestnici, i to na koliko mi je moguće – narodno-crkvenoj."³⁰ Razlog tome može biti, kako navodi F. Zenko, to što je Rački "našao u povijesnoj znanosti najadekvatnije sredstvo nastavljanja borbe za narodnoprporodne ideale koje je bečkim centralističkim apsolutizmom već slomljeni hrvatski književno-politički pokret isticao od 1830. godine".³¹ Dvojica slavenskih apostola – Ćiril i Metod, koji su Slavenima posredovali kršćanstvo, označeni su kao apostoli slavenskoga jedinstva, te su postali, kako navodi M. Gross, "poluga za oblikovanje ideološke strukture, tj. povezivanje njegove kršćanske filozofije povijesti i uvjerenja da se božanska pouka i ljudska akcija u povijesti mogu dokučiti znanstvenim istraživanjem, s Herderovim i Kollárovim učenjem o posebnoj misiji Slavena u usavršavanju čovječanstva".³² Djelovanje Ćirila i Metoda, kao začetnika slavenske književnosti i kulture u IX. stoljeću, privuklo je pozornost povjesničara i slavista koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Solunska braća, koja su, prema mišljenju Račkoga, povezala vjeru i narodnost, kako je i on sam tvrdio, začetnici su, smatrano je, slavenske književnosti i građanske povijesti.³³ Zbog toga su predstavljani kao simboli jedinstva kršćanske crkve kod Slavena, što je, smatra Rački, prvi korak k ujedinjavanju Zapadne i Istočne Crkve.³⁴

IV.

Po dolasku u Senj na mjesto profesora crkvene povijesti, istražuje narodno-crkvenu povijest, a isto je nastavio činiti za boravka u Rimu, objavljujući rezultate istraživanja preko članaka objedinjenih pod naslovom "crtice iz domaće crkvene povjestnice", namijenjenih crkvenim dužnosnicima koji su imali značajnu ulogu u duhovnome odgoju naroda.³⁵ Cilj njegova istraživanja, kako je to definirao F. Zenko, bio je dati odgovor na pitanje: "Kako se razvijala naša 'narodna historičko-kulturna posebnost' najprije posredovanjem grčko-latinskoga kršćanskog univerzalizma u uvjetima agresivnih rimskih, bizantskih, franačkih i osmanlijskih imperijalizama, a

²⁹ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 23.

³⁰ Pismo od 6. siječnja 1856. objavljeno je u navedenome djelu T. Smičiklase, str. 157.

³¹ F. Zenko, n. dj., str. 43.

³² M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 23.

³³ *Ista*, str. 37.

³⁴ *Isto*.

³⁵ F. Zenko, n. dj., str. 43 i 44.

kasnije, u novom vijeku, posredovanjem onog 'novog' duha evropskog nacionalizma u uvjetima agresivnih ekspanzionizama susjednih velikih europskih nacija?"³⁶

U Beču je iščitavao crkveno-povijesnu te dostupnu slavističku literaturu, te je na taj način stekao spoznaje o prošloj zbilji, a tu je upoznao i osnove hermeneutike i tumačenje Biblije, stekavši dobar temelj za kritiku izvora prema regulama profesionalne povijesti.³⁷

Zato je prvo valjalo istražiti krucijalne, velike događaje, kako je najavio u Akademijinu *Radu*, s obzirom na to da: "ne ima gotovo velikog događaja kojim se novo razdoblje u razvitku zapadne Evrope označuje, koji se nije kosnuo našega naroda, osobito zapadnoga mu ogranka, nas Hrvata".³⁸ A jedan od takvih, kojemu je Rački posvetio veliki dio svojega istraživanja, jest djelatnost slavenskih apostola Ćirila i Metoda. Njihov pokret započet u Moravskoj odjeknuo je čitavim slavenskim prostorom, prenoseći obilježja kulturno-povijesne individualizacije borbe za političku i nacionalnu autonomiju.³⁹ Tim se pokretom u nekoliko navrata bavio, a to će biti vidljivo u nastavku ovoga članka.

U Beču se zainteresirao i za pokret bogumila, napose "filozofsko-dogmatičku stranku" navedenoga pokreta koja je – zahvaljujući svojoj snazi – izazvala socijalne krize, koje su uzdrmale tadašnji feudalni sustav.⁴⁰

Pisao je i političke brošure o sebi suvremenim zbivanjima, ali naš zadatak nije ovdje o njima govoriti.

V.

Na predavanjima u Beču kod profesora J. Kaisera upoznao se s višestoljetnim sukobom slavenskih stanovnika s germanstvom i mađaronstvom, kao i s djelatnošću sv. Ćirila i Metoda. Pri tome "užgao se za istorijsku nauku", zaključuje Smičiklas, ocjenjujući kako "to još nije istorijska škola" u duhu Franje Račkoga.⁴¹ Bilo je to vrijeme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, koji je upornim istraživačkim rezultatima i znanstvenim uspješnicama napose utjecao na odluku F. Račkoga da se posveti domaćoj povijesti.⁴² Međutim, iako je Rački cijenio historiografske rezultate Kuku-

³⁶ Isto, str. 44.

³⁷ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 28.

³⁸ *Rad*, 17., str. 162.

³⁹ F. Zenko, n. dj., str. 44.

⁴⁰ Franjo RAČKI, *Bogomili i Patareni*, Zagreb, 2003., str. 49.

⁴¹ T. Smičiklas, n. dj., str. 4.

⁴² Isto, str. 8. U vrijeme kada se Rački obrazovanjem oblikovao u profesionalnoga povjesničara, temelj moderne hrvatske historiografije već je postojao, i to prikupljačkom, arhivarskom i objavlivačkom

ljevićevih pothvata, u prvome redu marno prikupljanje i objavljivanje izvora, kao i veliku podršku koju mu je Kukuljević svesrdno pružao, u te se dvojice povjesnika poimanje prošle zbilje i izvora o njoj razlikovalo. Naime, dok je Kukuljević tvrdio kako povjesnik mora donositi zaključke na temelju izvora, ne upadajući pri tome u zamku mašte, iste te izvore nije podvrgavao kritici, odnosno nije vodio računa o tome jesu li autentični ili je riječ o falsifikatima, Rački je, po uzoru na njemačku idealističku historiografiju, izvore podvrgavao valjanoj kritici.⁴³ Na taj je način hrvatska historiografija dostigla europsku razinu. Pomno je pratio rezultate njemačke historiografije objavljene u ediciji *Historische Zeitschrift* trudeći se primijeniti ih u svojim radovima.⁴⁴

Uz Kukuljevića, utjecaj na njega u to doba imao je i znameniti slavenski velikan Pavao Josef Šafařík.⁴⁵

VI.

Rački se, kako se može iz maločas navedenih podataka vidjeti, već zarana počeo interesirati za srednjovjekovne izvore te je na početku svojega povjesničarskoga djelovanja proučavao izvore na latinskome i grčkome jeziku.⁴⁶ Njegovu pažnju zaokupljale su i listine, napose preuzete iz djela Farlatija, Katone itd., a koje je Kukuljević objavljivao u *Arhivu*.⁴⁷ Veliku ulogu u toj preokupaciji F. Račkoga imalo je njegovo odlično poznavanje glagoljičnoga i ćiriličnoga pisma, kao i poznavanje velikoga broja stranih jezika – od poljskoga, ruskog, francuskoga, njemačkog i talijanskog do maločas navedenih latinskoga i grčkog.⁴⁸

VII.

Po povratku u Senj Rački je 1852. g. zaređen za svećenika dobivši od biskupa Mirka Ožegovića zadatak da na gimnaziji predaje matematiku i fiziku.⁴⁹ No, prirodne ga znanosti nisu odveć zanimalo – sâm se tada nazivao "mudroljubom"

djelatnošću Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, napose djelatnošću preko Društva za jugoslavensku pověstnicu i starine. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 30.

⁴³ Isto, str. 33.

⁴⁴ Isto, str. 306.

⁴⁵ T. Smičiklas, n. dj., str. 9.

⁴⁶ S. Antoljak, n. dj., str. 108.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto. J. Ravlić, n. dj., str. 3.

⁴⁹ Isto, str. 8.

okrenuvši se filozofiji i povijesti,⁵⁰ te ponovno odlazi u Beču, gdje je postigao doktorat iz teologije.⁵¹ Dovršio je u to doba djelo o Ćirilu i Metodu i nastavio rad na djelu o bogumilima, što će njegov biograf T. Smičiklas popratiti komentarom: "Doista sjajan svršetak nauka i lijep početak ozbiljnoga naučnoga rada".⁵² Ponovno se vraća u Senj, gdje je započeo predavati povijest crkve i kanonsko pravo; ondje se upoznao s konkretnim posljedicama djelovanja Ćirila i Metoda, odnosno s glagoljskim spomenicima, pomažući Šafařiku i Kukuljeviću pri istraživanjima.⁵³ Svoje prvotno stajalište o podrijetlu glagoljice i ćirilice i njihovoj starosti vezao je uz ideju da je glagoljica potekla iz Hrvatske, prihativši kasnije Šafařikovu tezu da je Ćiril stvorio glagoljicu, a Klement Ohridski ćirilicu.⁵⁴ Kako bi našao potvrdu Šafařikova stajališta o tome da je glagoljično pismo starije od ćirilice,⁵⁵ Rački je poduzimao istraživanja, i to ponajprije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku, točnije u crkvi sv. Lucije, istražujući tamošnji poznati kameni napis *Bašćansku ploču*.⁵⁶ Vezano uz tu problematiku, napisao je članak *Pregled glagoljske crkvene književnosti s osobitim obzirom na sv. pismo i liturgičke knjige*.⁵⁷

Pedesetih je godina XIX. st. preko novinskih članaka zagovarao povezivanje povijesne znanosti, koju je smatrao temeljnom "narodnom znanošću" i nacionalne ideologije pri istraživanju prošle zbilje, tvrdeći kako "narodna svijest, kritika i znanost imaju se vienčati u narodnom povijesniku".⁵⁸ Podržavao je, dakle, ideju pisanja "narodne poviestnice", no, za nju tek valja prikupiti vjerodostojnu građu, zatim pozabaviti se pojedinim etapama i problemima povijesti i edirati ih u raspravama; rezultat toga napora bila bi zaokružena slika povijesne zbilje hrvatskoga naroda, čijem bi sastavljanju prionuo "'narodan čoviek' s 'narodnim sèrcem'", zaključuje Rački, jer "tko iz toga naroda nije niknuo može samo 'krićički istraživati' određene

⁵⁰ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 15.

⁵¹ T. Smičiklas, n. dj., str. 9.

⁵² Za djelo o slavenskim apostolima troškove, ma koliko oni iznosili, obećao je platiti senjski biskup M. Ožegović, kojega je Rački obožavao, "kao da mu je rođeni otac, a biskup njega ljubi, kao da mu je rođeni sin". Isto. O tome vidi J. Ravlić, n. dj., str. 8.

⁵³ T. Smičiklas, n. dj., 9.

⁵⁴ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 40.

⁵⁵ Potvrdu toga stajališta, kao i toga da je ćirilicu izmislio Ćiril, dobio je u Rimu. J. Ravlić, n. dj., str. 8.

⁵⁶ Isto. S. Antoljak, n. dj., str. 91.

⁵⁷ Članak je objavljen u Katoličkome listu, br. 34, 35, 1856. Nadopunjavajući spoznaje Ivana Črnčića, Rački je kao vrijeme nastanka Bašćanske ploče odredio konac XI. ili početak XII. stoljeća zaključivši da je riječ o najstarijemu natpisu na ovim prostorima, u doba prijelaza iz oble u uglatu glagoljicu. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 158.

⁵⁸ M. Gross, *Suvremena*, n. dj., str. 175. Ista, *Vijek*, n. dj., str. 36.

‘zgode’, ali ne i sintetički pisati o njegovoj povijesti”.⁵⁹ Članci objavljeni u *Katoličko-me listu*, primjerice *Sredotočje povjestnice*, pokazuju njegovo stajalište kako se vjera i crkva nalaze u samome središtu svih najviših intencija naroda i država.⁶⁰

Prijedlog Račkome da bude autorom krsnoga lista – povijesti hrvatskoga naroda, zbog čijega nas nepostojanja ostali narodi ne poznaju, dao je i Petar Preradović, navodeći kako je on “jedini kadar to važno djelo dostojno izvesti i osvetljati sebi i rodu lice”.⁶¹

Već na početku historiografskoga djelovanja bilo je evidentno, rekosmo, da je Rački pobornik znanstvene kritike. Tvrdio je kako povijest kao “učiteljicu života” valja “izpitati anatomske nožem” te kako ona mora ponovno probuditi puk s obzirom na to da je nakon buđenja 1848. g. narodni život ponovno utonuo u san.⁶² Iz njegovih je stajališta jasno kako povijesna znanost još uvijek nije učinila odmak od “narodne književnosti” jer, isticao je tada Rački, nakon “strogo znanstvenoga” proučavanja slijedi njezino pisanje namijenjeno građanstvu i puku, i to u narodnome duhu; stoga prof. M. Gross zaključuje da se “pedesetih godina 19. stoljeća nacionalna ideologija, dakle, vjenčala s ‘historičnom kritikom’ i taj brak još traje”.⁶³ Ocjenjujući djelo F. Račkoga *Viek i djelovanje sv. Cirylla i Methoda slovjenskih apoštolorov*, T. Smičiklas navodi kako je Rački, iako nije bio školovani povjesničar, već u to rano stvaralačko doba, iskazivao kritičnost, a to “dolazi odatle, što je njemu znanost sveta, njoj služi kao i crkvi božjoj. Svuda vidiš hermeneutiku naučenu pri ispitivanju svetih knjiga, istim duhom ispituje i istorijske izvore. Tražeći samo i lih istinu i hrleći za njom, kao brz i dobar radnik zanemaruje vanjsku formu. Već u ovom djelu zanemaruje umjetničku kompoziciju. Te mane nije se ni poslije mogao riješiti”.⁶⁴ M. Gross ocjenjuje kako je navedeno djelo “prvi znanstveni rad u hrvatskoj historiografiji”; u njemu, a i kasnije, koristio se načelima kritike izvora koje je postavio Wilhelm Wattenbach. Pa je *Viek i djelovanje* adekvatan primjer kako valja izvore temeljito ispitivati pravilima povijesne kritike.⁶⁵ Ponajprije, na primjeru autora nekoga izvora – ovdje treba odrediti “ko piše, zašto piše i u koju svrhu”, odnosno primijeniti vanjsku kritiku izvora.⁶⁶ Zatim, kreće u njihovu unutarnju kritiku, što znači da kreće od do tada poznatih činjenica k nepo-

⁵⁹ M. Gross, *Suvremena*, n. dj., str. 175. Ista, *Vijek*, n. dj., str. 36, 37.

⁶⁰ T. Smičiklas, n. dj., str. 5.

⁶¹ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 125.

⁶² Isto, str. 37. Ista, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1985., str. 429.

⁶³ Isto.

⁶⁴ T. Smičiklas, n. dj., str. 15.

⁶⁵ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 138.

⁶⁶ Isto.

znatima i pri tome ih uspoređuje, utvrđujući vjerodostojnost i smislenost podataka te odnos izvora prema povijesnoj zbilji kako je vidi autor.⁶⁷

Nadalje, kako bi skrenuo pažnju svojih kolega svećenika na crkvenu povijest, sastavio je članak *Pregled glagoljske crkvene književnosti s osobitim obzirom na sv. pismo i liturgičke knjige*,⁶⁸ a tijekom čitave 1857. g. objavljuje *Crtice iz domaće crkvene povjestnice*.⁶⁹ U to doba gotovo svako njegovo djelo, neovisno o svojem opsegu, sadrži i neki do tada nepoznati izvor.⁷⁰ Rasprave imaju visoku znanstvenu vrijednost. Iste je godine u Zagrebu objavio prvi svezak svojega opsežnijega djela *Viek i djelovanje sv. Cirylla i Methoda slovjenskih apoštolor*, gdje je govorio o ambijentu u kojemu su stasala dvojica velikana, o povijesti Bizantinaca, njihovoj svakodnevici, crkvenome životu i svemu ostalome na velikome prostoru gdje obitava slavenski svijet do IX. st., kada dvojica apostola započinju svoje djelovanje, napose na crkvenome i književnom planu, a ono im je priskrbilo epitet "slovjenskih apostola", kojima ih Rački uzdiže. "To nije tek biografija naših apostola", ocjenjuje Smičiklas, "oni su središte događaja suvremenih u slavenskom svijetu i odnošaja Slavena prema Rimu, Carigradu i germanskom svijetu".⁷¹ Za navedeno je djelo koristio svu domaću i stranu građu, i to najčešće pronađenu kod slavenskih te istaknutijih njemačkih povjesničara.⁷² Kako navodi S. Antoljak, "Izvore je navodio ne da tobož kakovu učenost na vidik iznese, već radi same stvari, koje važnost taj trudan posao doista iziskuje, i radi takovih, koji bi bili Tome nevjerovani u sviuh, gdje se radi o slavi našega naroda; a takovieh ima po dobar broj" – već tada ga je Kukuljević savjetovao da objavi prikupljene izvore, makar kao regeste, kako bi se njima mogli poslužiti svi oni koji se bave hrvatskom poviješću.⁷³

VIII.

Svoja je istraživanja i prikupljanje građe za povjesnicu južnoslavensku nastavio u Rimu, u hrvatskome kaptolu Sv. Jeronima,⁷⁴ nakon što je 2. kolovoza 1857. ime-

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Članak je objavljen u *Katoličkome listu*, 34, Zagreb, 1856., str. 35.

⁶⁹ To su članci: *Prabiskupi dalmatinsko-hrvatski*, *Katolički list*, 1, 2, 3.; *O premještenju biskupske stolice iz Krbave u Modrušu*, isto, 8; *Još nješto o prebiskupih dalmatinsko-hrvatskih*, isto, 20; *Katarina Zrinjska pobožna spisateljica hrvatska*, isto, 28; *Njekoje primjetbe na legendu: Passio St. Quatuor Coronatorum*, uz koju donosi i prijevod hrvatskoga glagoljaša iz XV. stoljeća, isto, 29, 30, 31.

⁷⁰ S. Antoljak, n. dj., str. 109.

⁷¹ T. Smičiklas, n. dj., str. 20.

⁷² S. Antoljak, n. dj., str. 108.

⁷³ Isto.

⁷⁴ O toj instituciji: Đuro KOKŠA, *S. Girolamo degli Schiavoni (Chiesa nazionale croata)*, Rim, 1871.

novan njegovim kanonikom; odlazak F. Račkoga, prvenstveno s ciljem istražitelja povjesnice, podupirali su Kukuljević i biskup Ožegović.⁷⁵ Te, 1857., godine Račkoga, smatra S. Antoljak, još ne možemo predstaviti kao "pravoga vrhunskog kritičkog istraživača izvorne građe i našega velikoga medijevalistu"; svi do tada učinjeni koraci bili su "samo pripreve za Rim, gdje će on ispeći historijski zanat i poći ne samo Luciusovim stopama nego ga čak svojom kritičnošću i nadmašiti".⁷⁶

O tome kolika je gorljiva bila želja F. Račkoga da istraživanjem u tamošnjim arhivima i knjižnicama, ponajviše vatikanskima, doprinese upoznavanju hrvatske povijesti, svjedoči T. Smičiklas: "Sretan je, jer je puklo pred njim veliko polje djelatnosti. Ne smeta mu, što je dospio u kaptol, s kojim se u siromaštvu jedva mogao takmiti koji kaptol u Europi. Ali on će se boriti i za kaptol. Njega su dočekali stariji drugovi kao ozebli sunca."⁷⁷

Kako bi što temeljitije proučio dokumente pohranjene u rimskim knjižnicama, počeo je iščitavati tamošnje kataloge rukopisa.⁷⁸ Pri tome se najprije pozabavio rukopisima na čiju mu je važnost ukazao Kukuljević.⁷⁹ Račkoga su najviše zanimala vijesti o slavenskim apostolima, bogumilima, te razni drugi segmenti povijesti južnoslavenskih naroda. Imajući na umu velebno djelo *Monumenta Germaniae* (Spomenici njemački),⁸⁰ odmah po dolasku započeo je s prepisivanjem dokumenata – listina i izvještaja, od veće ili manje važnosti "za jugoslovjansku povjestnicu".⁸¹ Uvidjevši da je to posao koji iziskuje djelovanje velikoga broja povjesničara, odlučio je prepisati samo one značajnije, a za ostale izraditi *regesta* (izvode), koje bi koristio pri daljnjem istraživanju.⁸² S o. Augustinom Theinerom posjetio je i napuljski arhiv, gdje je u mjesec dana pregledao 28.000 anžuvinskih listina, a pronađenu građu objavio

⁷⁵ T. Smičiklas, n. dj., str. 15. Prije odlaska u Rim, Rački je planirao posjetiti Kukuljevića, kako bi stekao uvid u do sada u Rimu prikupljeno gradivo za povjesnicu i s njime se dogovoriti "o daljnjem izraživanju, pošto i tude potrebit nam je neki sustav, bez koga nećemo nikada k žudjenoj svrsi doći". Zbog obilja građe u Rimu se zadržao od rujna 1857. do lipnja 1860. Isti, str. 17. Opširniji pregled rezultata istraživanja F. Račkoga dao je T. Smičiklas, n. dj.; S. Antoljak, n. dj., str. 108 i 109.

⁷⁶ S. Antoljak, n. dj., str. 108.

⁷⁷ T. Smičiklas, n. dj., str. 18. Rački je bio uvjeren, kako je i sam isticao, "da u Rimu leži zakopana prošlost svih naroda i svijuh stoljeća". S. Antoljak, n. dj., str. 108.

⁷⁸ S. Antoljak, n. dj., str. 91.

⁷⁹ Isto, str. 109.

⁸⁰ Navedena je zbirka izvora edirana od godine 1826. Metode obrađivanja građe i njihova objavljivanja koje su pri tome korištene u to su doba bile najadekvatnije, i imale veliki utjecaj na kritiku i publiciranje izvora F. Račkoga. M. Gross, *Suvremena*, n. dj., str. 123-124.

⁸¹ J. Ravlić, n. dj., str. 8. S. Antoljak, n. dj., str. 91.

⁸² T. Smičiklas, n. dj. str. 23. Tu je odluku donio i nakon što je prepisao neke dokumente koji su već bili tiskani. S. Antoljak, n. dj., str. 109.

je u Kukuljevićevu *Arhivu*.⁸³ Još jednom dobio je pomoć o. A. Theinera, koji mu je omogućio pregledavanje rukopisa vatikanske knjižnice – gdje je Rački našao najviše rukopisa, preporučivši ga tamošnjem knjižničnom čuvaru, nadbiskupu Sanmarcianu, a dozvolu za tamošnje istraživanje dobio je od samoga pape.⁸⁴ Značajne rukopise za južnoslavensku povjesnicu proučavao je i u Kasanatskoj knjižnici dominikanskoga manastira S. Maria sopra Minerva, zatim u Korsinianskoj knjižnici, a upoznao se i s dokumentima augustinske knjižnice, knjižnice cistercitskoga samostana sv. Križa jeruzalemskoga i kneza Chigija, zatim, Barberinske i Vellicellianske knjižnice.⁸⁵ Bilješke koje je tamo učinio svjedoče o tome da je njegov interes u prvome redu bio usmjeren istraživanju života i djela slavenskih apostola Ćirila i Metoda, pa bogumila, ali nije zanemario ni neke druge značajne komponente južnoslavenske povjesnice.⁸⁶

U Rimu je također istraživao rukopise Ilije Crijevića – kojega je okarakterizirao kao branitelja dubrovačkoga klasicizma i latinštine,⁸⁷ i, kako kaže Smičiklas, “užgao se za dobu *renaissance*”, a tu mu se rodila ideja ediranja naših ljetopisa; no, to nije uspio realizirati za života, ali posthumno je tiskan prvi svezak *Tome arcidjakona*.⁸⁸ Posebno je zanimanje pokazao za “obzirnoga i pomnijivoga historiografa” Ivana Lučića, prvoga hrvatskoga “pravoga historiografa”.⁸⁹

Pisao je, primjerice, o povijesti Barske nadbiskupije, o životu Šimuna Kožičića Benje, o povijesti Bugara.⁹⁰ Namjera mu je bila napisati bosansku crkvenu i svjetovnu povijest te je prikupljao građu za radove o bogumilima i patarenima.⁹¹ Građa kojom se do tada susretao nije davala jasan odgovor na pitanje je li riječ o dualističkoj herezi ili nije.⁹²

Boravak u Rimu iskoristio je za upoznavanje rimske povijesti (vezano uz stari Ilirik) i arheologije, zatim za izučavanje paleografije, diplomatike i ostalih pomoćnih povijesnih znanosti. Iskustva je razmjenjivao s tada značajnim povjesničarima koji su

⁸³ Naslov navedenoga rada jest *Izvadci za jugoslovensku poviest iz kr. osrednjega arkiva u Napulju*, Arkiv za povj. jugosl. knj., VII, str. 1-71; J. Ravlić, n. dj., str. 9; S. Antoljak, n. dj., str. 110.

⁸⁴ T. Smičiklas, n. dj. str. 26. Tajni arhiv u Vatikanu, kao i knjižnica znanstvenicima su bili otvoreni tek 1881. godine. Stoga je Rački, kako bi došao do rukopisa o slavenskoj braći, bogumilima i patarenima te rukopisa koji se odnose na crkvenu i svjetovnu povijest hrvatskoga naroda bio primoran tražiti intervencije i preporuke utjecajnih osoba. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 28.

⁸⁵ T. Smičiklas, n. dj., str. 19; S. Antoljak, n. dj., str. 91.

⁸⁶ T. Smičiklas, n. dj., str. 19.

⁸⁷ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 309.

⁸⁸ T. Smičiklas, n. dj., str. 24 i 25.

⁸⁹ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 310.

⁹⁰ T. Smičiklas, n. dj., str. 28.

⁹¹ Ivan ERCEG, *Djelatnost Dra. Franje Račkoga odražena u njegovoj korespondenciji*, Zbornik Historijskog instituta JAZU, 2, Zagreb, 1959., str. 266.

⁹² M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 302.

mu pomagali pri istraživanju omogućivši mu nesmetani ulazak u knjižnice i arhive, poput navedenoga o. Theinera, zatim Martinuzzija i dr.⁹³ Edukacijom ovakvoga tipa – teoretskom kroz upoznavanje pomoćnih povijesnih znanosti te praktičnom – neposrednim susretanjem s izvorima, Rački je stekao izvrsnu i neophodnu metodičku bazu za bavljenje povijesnom znanosti.

Na nagovor Šafařika odlučio je prepisati i za tisak pripremiti znameniti zbornik *Assemanov evangelistar*, za koji je napisao predgovor razmotrivši povijesnu stranu rukopisa.⁹⁴ No, čini se da se Rački, iako je pokazao veliko oduševljenje glagoljicom, nije s radošću prihvatio ovoga posla, podlegavši Šafařikovu uvjerenju, ali je ipak njime dao "lijepi prinos slavenskoj nauci", kako navodi Smičiklas.⁹⁵ Ovaj vrijedan prilog poznavanju glagoljske pismenosti tiskan je 1865. godine.

U Rimu je pomagao o. Theineru, primjerice, pri uređivanju *Monumenta Slavorum Meridionalium*, radio je još i prijepise naručene od Ivana Kukuljevića, te je izvjestitelj za slavenska pitanja u rimskoj akademiji "dei Quiriti".⁹⁶

Rimski je period bio veoma plodan i iznimno uspješan za Račkoga, koji je iskazao interes za različite teme, ne samo hrvatskih, već i širih, slavenskih prostora. Pažnju je tada posvetio temama koje je u kasnijem periodu pretočio u rasprave.⁹⁷ O ovome periodu njegova života Smičiklas kaže: "Odkad postoji kaptol naš u Rimu, nije se ovako i ovoliko javio svećenstvu i narodu nijedan rimski kanonik. Odkad postoji 'Kat. list' nije imao ovakova korespondenta."⁹⁸ Rezultat boravka u Rimu bio je temeljiti i informativni popis izvora pohranjenih u rimskim knjižnicama i arhivima i dijelu ostalih talijanskih knjižnica i arhiva, vezano uz političku, sakralnu, društvenu i inu povijest ne samo Hrvata, već i južnih Slavena općenito. Ipak, pri njihovu objavljivanju Rački, prema mišljenju S. Antoljaka, "još uvijek ne pokazuje onu točnost i preciznost kojom se je kasnije odlikovao u objelodanjivanju izvora".⁹⁹

IX.

Po povratku u Zagreb, zajedno s biskupom Strossmayerom 1860. g. osniva Narodnu stranku; s njime je namjeravao realizirati ideju integracije hrvatskoga naroda,

⁹³ Nastavu je pohađao u rimskim akademijama "dei Quiriti" i "della religione catholica" te u njemačkom arheološkom institutu, postavši i njihov član. T. Smičiklas, n. dj., str. 21. O tome: J. Ravlić, n. dj., str. 8 i 9; S. Antoljak, n. dj., str. 109; M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 29.

⁹⁴ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 30. i 159.

⁹⁵ T. Smičiklas, n. dj., str. 26.

⁹⁶ Isto. S. Antoljak, n. dj., str. 91.

⁹⁷ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 30.

⁹⁸ T. Smičiklas, n. dj., str. 28.

⁹⁹ S. Antoljak, n. dj., str. 111.

inače pripadajućega slavenskoj ideji, koja je trebala pružiti širi okvir za stvaranje i osnaživanje hrvatskoga nacionalnog identiteta te zaštitu hrvatske državnopravne tradicije od utapanja u germanskoj, mađarskoj ili romanskoj političkoj ideologiji.¹⁰⁰ U okviru Narodne stranke, Rački i njegov istomišljenik Strossmayer zagovarali su ideju da na osnovi hrvatskoga državnog prava valja konstituirati Trojednu Kraljevinu, i to bez bezuvjetnoga oslonca na Beč ili na Peštu.¹⁰¹

U tim iznimno događajima nabijenim i politički prevrtljivim vremenima, Rački se, kako kaže Smičiklas, "uzme odmah truditi s istorijom u ruci, da probudi u narodu hrvatsku misao o državnoj samostalnosti", napisavši tada *Odlomke iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastije*, koji su kao odraz političkoga trenutka trebali pokazati "da su banovi, župani, podžupani, satnici i drugi dostojanstvenici u ono davno doba pratioci naših narodnih kraljeva; da sabori i skupštine, bez kojih cvili srce hrvatsko, i njegovim otcem bijahu štit i utočište državne slobode; da su naši kralji imali dvor ustrojen kako svaki najodličnini u suvremenoj Europi; da ustav, kojim se pravom ponosi, nije dar ikojega susjeda, već baština djedova od VII-XII. stoljeća; da imade samostalnu prošlost; da Hrvatska bijaše priznata za neodvisnu državu od međjunarodnog evropejskoga prava jur u ono doba kada o Ugarskoj ne mogaše ni spomena biti; da Hrvatska i kao kraljevina je starija od Ugarske i od nje posvema neodvisna. Pored krune sv. Stjepana sjaše u Evropi kruna Hrvatska."¹⁰² Dakle, narodni zastupnici, smatra Rački, trebaju se voditi hrvatskim državnim pravom kao povijesnim pravom, a prvi je korak teritorijalna cjelovitost Trojedne Kraljevine, njezina samostalnost prema Ugarskoj te odbijanje nametanja apsolutističkih metoda Beča i postizanje parlamentarne autonomije kako bi hrvatski narod posredstvom svojih zastupnika u parlamentu samostalno odlučivao o svojoj sudbini.¹⁰³ Bilo je to nakon što njegova južnoslavenska ideja nije naišla na apsolutno pozitivan odjek u Banskoj Hrvatskoj, jer šezdesetih je godina dio političkoga svijeta podržavao savez Hrvata s Mađarima, a protiv austrijskoga dijela Monarhije; stoga je Rački krenuo s buđenjem ideje o državnoj samostalnosti Hrvata, i to na temelju povijesnih dokaza.

Te, 1861. godine, njegova povijesna istraživanja dobila su političku dimenziju. Sada je, naime, bilo potrebno – zbog novoga političkoga ozračja – krenuti korak dalje nastojeći iznijeti na vidjelo sve državno-pravne dokumente hrvatskoga naroda

¹⁰⁰ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 13.

¹⁰¹ Isto, str. 62 i 69.

¹⁰² Odlomak je naveden u T. Smičiklas, n. dj., str. 35, a cijeli je članak objavljen u Beču 1861. godine i podijeljen u dva poglavlja: *Granice i cjelovitost Hrvatske države za narodne dinastije te Ustroj i vlada*. Svaku tvrdnju ovdje iznesenu Rački je potkrijepio dokazima. Mirjana GROSS, Agneza SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992., str. 290-291; J. Ravlić, n. dj., str. 10; S. Antoljak, n. dj., str. 93.

¹⁰³ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 71.

te utvrditi položaj i odnos Hrvatske prema Ugarskoj i Beču. Iste je godine Rački bio autorom povijesnoga uvodnika *Adrese*¹⁰⁴ Hrvatskoga sabora, gdje ponovno, kao i u *Odlomcima*, iznosi dokaze o državno-pravnome kontinuitetu Trojedne Kraljevine, kao i o pripadnosti tadašnje Rijeke Hrvatskoj.¹⁰⁵

Rezultate istraživanja popularizirao je objavljivanjem u listu *Pozor*; tu se u članku *Magjari i Rieka* ponajprije pozabavio pitanjem tadašnje Rijeke, nastojeći dokazati kako je "Rijeka ne samo po povijesti i po pravu, nego i po svojem položaju, po narodnosti, po materijalnom probitku sastavni dio Hrvatske" i da odgovori na "dokazivanje" mađarskoga povjesničara Lászla Szálaya kako Rijeka pripada Ugarskoj po pravu.¹⁰⁶ Riječkim se pitanjem ponovno bavio 1866. g. u članku *Pester Lloyd o Rieci*¹⁰⁷ i godine 1867. u članku: *Rieka se je god. 1777. radovala, što je Hrvatskoj utjelovljena*.¹⁰⁸ Iste, 1867., godine, na temelju prethodna dva članka, nastala je knjiga pod naslovom *Rieka prema Hrvatskoj*.¹⁰⁹

Člancima i raspravama u listu *Pozor – Spljetski municipij i dalmatinsko pitanje*,¹¹⁰ *Prispevci k javnom mnienju u Dalmaciji*¹¹¹ i *Prva zadaća trojedne kraljevine*¹¹² – iskazivao je također i potrebu ujedinjenja Dalmacije s maticom, kojoj po povijesnome pravu pripada, a isto je učinio i za područje Srijema ističući kako "prva i najveća (je) briga našega sabora što su neka uda od našega tijela državno otkinuta, koje bez njih

¹⁰⁴ Njegov saborski govor iz 1861. u kojem je branio samostalnost Hrvatske na temelju ugovora sklopljenoga 1527. i pragmatičke sankcije iz 1712., kao i prikazao povijesni razvoj hrvatskih krajeva, u cijelosti je objavljen u *Pozoru*, 144, 1861., te *Adresi* objavljenoj također dva nastavka u tome listu, 213 i 215, 1861.

¹⁰⁵ M. Gross, *Suvremena*, n. dj., str. 176. U *Pozoru* je u doba održavanja Sabora 1861. edirao rasprave *Sabor trojedne kraljevine od god. 1848. prema Austriji* (br. 203, 205, 206, 223, 228), *Slike iz sabora trojedne kraljevine* (br. 233, 234, 235, 236) i *Misli o kraljevskom odpisu* (br. 287, 288, 289).

¹⁰⁶ J. Ravlič, n. dj., str. 11; T. Smičiklas, n. dj., str. 36. Szálay je podupirao zahtjeve riječkoga trgovačkoga vladajućega patricijata koji je uspon tadašnje riječke luke vidio isključivo u sprezi s mađarskim kapitalom. Zbog toga se suprotstavljao hrvatskoj vlasti u gradu nastojeći postići odcjepljenje Rijeke od Banske Hrvatske, temeljeći navedeni zahtjev primjerice na tvrdnji da je Marija Terezija diplomom od 23. travnja 1779. Rijeku kao posebno tijelo izravno pridružila ugarskoj kruni. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 65.

¹⁰⁷ *Pozor*, 18, 1866.

¹⁰⁸ Isto, 25, 1867.

¹⁰⁹ *Rieka prema hrvatskoj*, Zagreb, 1867., 134 str. + CVIII. Na njemački jezik s naslovom *Fiume gegenüber die Croatien* preveo ju je Petar Preradović. O Rijeci je još napisao članke: *Rieka*, Vienac, 1875. (tekst se nalazi u J. Ravlič, n. dj., str. 64-74); *Rieka je na redu*, *Obzor*, 42, 1881.; *Kamo spada Rieka*, *Pozor*, 28-30, 1881.; *Čemu borba za Rieku*, 42, 43, 1881.; *Nagodba za Rieku*, *Obzor*, 159, 160, 1882. i *Najnovije magjarske pisarije o Rieci*, *Obzor*, 107, 1883.

¹¹⁰ *Pozor*, 15, 1861.

¹¹¹ Isto, 19, 1861.

¹¹² Isto, 98, 1861.

je slabo, a ona izvan njega sahnju i venu".¹¹³ O pitanju Srijema pisao je u člancima *Sriem i Hrvati ili odgovor Vidov danu*¹¹⁴ i *Još jednom: Sriem i Hrvati ili drugi odgovor Vidov danu*.¹¹⁵

Budući da je *Adresom* iz 1861. g. dokazao državna prava, u *Adresi* iz 1866. g. pozabavio se, među ostalim, i dokazima o hrvatskoj pripadnosti Vojne krajine.¹¹⁶ Pažnju je tada posvetio i "istočnome pitanju", i to u članku *Misli jednoga Hrvata o istočnome pitanju*, gdje je progovorio i o odnosu Hrvata i Srba; smatrao je, tako, da je riječ o "dva plemena jednoga te istoga naroda razdvojena samom povješću" nadajući se njihovu ujedinjenju.¹¹⁷ Pri tome je zagovarao "solidarnost Jugoslovena, Rumunja i Grka" pri njegovu rješavanju.¹¹⁸

Njegov uspjeh u dokazivanju Smičiklas je ocijenio: "Njeka pitanja kao što na primjer o Rijeci riješio je sasvim i po našem mnijenju neoborivo. Dokazao je kontinuitet istorijskoga prava kraljevine Hrvatske tako, da tomu i ozbiljni protivnici manje prigovaraju. Mnoga pitanja gdje se predaju hrvatski i ugarski poslovi, on je prvi temeljito proučio i znamenito razjasnio."¹¹⁹ dodajući: "Rački je u kritikama blag i pozitivan, uvijek štuje slobodu mnijenja, (...) Ljubi istinu iznad svega, zato samo onda biva i veoma oštar, kada se kakva neznalica u nauci digne, da bude sudac u nauci."¹²⁰ M. Gross prosuđuje: "Već šezdesetih godina Rački pokazuje kvalitete povjesničara. Nastoji postupiti 'po zakonih povjestne kritike', pa pažljivo prikuplja izvore, oprezan je u interpretaciji, kritičan u analizi izvora, te drži da izvještaj povjesničara ne smije biti kronika ratova i političkih događaja, nego se mora okrenuti kulturnim i drugim životnim oblicima".¹²¹

X.

U Schmerlingovo doba Rački nastavlja prikupljanje građe i istraživanje; osjetno je njegovo napredovanje i sazrijevanje kao znanstvenika/povjesničara, a tome u prilog

¹¹³ J. Ravlić, n. dj., str. 11. T. Smičiklas, n. dj., str. 37.

¹¹⁴ *Pozor*, 133-136, 1861.

¹¹⁵ Isto, 173, 1861.

¹¹⁶ O tome je također pisao u *Pozoru*, 1866., br. 70.

¹¹⁷ Članak je u nekoliko nastavaka objavljen u *Pozoru* 1862. u brojevima: 198, 199, 202-207, 210-214. Po pitanju odnosa Hrvata i Srba, prihvatio je djelomično stajalište Đure Daničića da su Hrvati i Srbi jedan narod s dva imena. T. Smičiklas, n. dj., str. 64.

¹¹⁸ J. Ravlić, n. dj., str. 12.

¹¹⁹ T. Smičiklas, n. dj., 40.

¹²⁰ Isto, str. 53.

¹²¹ M. Gross, *Suvremena*, n. dj., str. 176.

idu izjave kojima je popratio članak Ferde Filipovića, zagovaratelja srpstva Slavonije.¹²² Rački naglašava da je zbog uspješnosti istraživanja važno poznavati pomoćne povijesne znanosti, tj. znanstvene dogme povijesne struke, koje je postavila europska kritička povijest, u protivnom, ionako zamršena povijest bit će još više zamršena, što će u konačnici loše utjecati na ugled hrvatske povjesnice.¹²³ Također, upozorava na "rodoljublje koje se s hladnokrvnom znanošću složiti ne može"; pri tome ne isključuje u potpunosti rodoljublje, ali ističe kako rezultati znanstvenih istraživanja moraju biti sukladni zahtjevima suvremene povijesne znanosti.¹²⁴

Godine 1864. Rački je pokrenuo časopis *Književnik*, oko kojega je namjeravao okupiti pojedince koji će ući u Južnoslavensku akademiju.¹²⁵ Časopis je, između ostaloga, trebao donositi i teme iz povijesne znanosti; njihove se obrade i ocjenjivanja prihvatio sâm Rački objavivši ovdje svoju značajnu raspravu *Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povijest*,¹²⁶ u kojoj donosi ocjenu djela popa Dukljanina, Konstantina VII. Porfirogeneta iznoseći teze s kojima se složio i autor najbolje monografije o Porfirogenetu, Rambaud.¹²⁷ Ta rasprava "predstavlja prekretnicu u hrvatskoj historiografiji, sustavnu analizu najvažnijih izvora za srednjovjekovnu hrvatsku i srpsku povijest", ističe M. Gross.¹²⁸ Rački je objavio i ocjene *Toma arcidjakon*, *Ljetopisci XIV. vijeka*, *Srbski ljetopisci*, namjeravajući, kako kaže Smičiklas, za Hrvate i Srbe učiniti ono što je otac češke povijesti Palacki učinio za češku povijest; dao je i ocjenu netom tiskanih djela, primjerice Ivana Kukuljevića, Tkalčića, Šafařika, Jagića, Daničića.¹²⁹ Također, trudio se domaće znanstvene krugove izvijestiti o stranim povijesnim edicijama, primjerice onima koje su izlazile u Srbiji itd.¹³⁰

¹²² Ista, *Vijek*, n. dj., str. 124.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Takvo stajalište zamjerali su mu autori koji nisu sami istraživali, već su se njihovi radovi temeljili na onima starijih autora, stoga je Rački povremeno bio izložen njihovim napadima. Isto, str. 125 i 126.

¹²⁵ Namjera Račkoga – kako bi dokazao protivnicima osnutka Akademije i ostalima da je njezin osnutak opravdan – bila je publicirati "strogo znanstveni časopis" s namjerom da dokaže kako je hrvatska inteligencija u stanju baviti se znanstvenim radom. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 137. i 138.

¹²⁶ *Književnik*, I, 1-4 i II, 1-3, Zagreb, 1865.

¹²⁷ *Književnik* je ediran do 1866. godine. T. Smičiklas, n. dj., str. 50 i 51; J. Ravlić, n. dj., str. 13.

¹²⁸ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 139.

¹²⁹ U nekoliko je nastavaka objavio članke *Prinesci za jugoslavjensku epigrafiku* (*Književnik*, I, 485 i dalje), *Odnosaj srbskih despota i doseljenika napram kruni i kraljevini hrvatskoj i ugarskoj* (*Književnik*, II, 476 i dalje) i mnoge druge. T. Smičiklas, n. dj., str. 52.

¹³⁰ Riječ je, primjerice, o *Glasniku društva srpske slovesnosti* (preimenovanoga kasnije u *Glasnik srpskoga učenog društva*), o *Istoriji srpskog naroda* (1864.) autora Nikole Krstića, o narodopisno-literarnome zborniku *Jihoslované* (1864.) koji je tiskan u Pragu itd. M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 150. i 152.

Nakon što je 28. srpnja 1867. izabran za predsjednika Akademije, nije zanemario znanstvenu djelatnost – baš obratno. Prvi opsežniji prilog, za koji je građu skupljao za vrijeme boravka u Rimu u tamošnjim arhivima i knjižnicama, nosi naslov *Pokret na slavenskom jugu*, a objavljen je u Akademijinoj publikaciji *Rad*.¹³¹ Koristeći se poredbenom metodom, u njemu je objavio rezultate istraživanja, između ostaloga, razdoblja nakon Zadarskoga mira potpisanoga 1358. godine, kojim je postavljen temelj za integraciju hrvatskih zemalja. Obrađujući Kosovsku bitku 1389. godine, pad srpske države, dolazak Žigmunda Luksemburškoga na vlast i zajedničku reakciju stanovnika hrvatskih, bosanskih i srpskih krajeva, Rački je htio ukazati svojim suvremenicima na nužnost zajedničke južnoslavenske solidarnosti. U vrijeme kada je pisao taj rad, po njegovu sudu, domaća je historiografija još uvijek na početku, tako da je “za sada dužna skupljati malu i veliku gradju za buduće uzvišenije tvorbe”.¹³²

Gotovo dva desetljeća od početka prikupljanja građe i stvaranja spoznaja o bosanskim krivovjernicima, u *Radu* je u tri nastavka tiskano njegovo djelo *Bogomili i Patareni*.¹³³ Radnju je podijelio u dvije cjeline; u prvoj je obradio njihovu povijest, dok se u drugoj pozabavio uređenjem njihove zajednice i vjere.¹³⁴

Rezultate istraživanja iz Rima, uz dopune, objavio je u nekoliko članaka, primjerice, *Prilozi za zbirku srbskih i bosanskih listina*¹³⁵ i *Popisi rukopisa po rimskim knjižnicama*.¹³⁶

Rad objavljen u nekoliko nastavaka, koji evidentno odražava zanos F. Račkoga južnoslavenskom ideologijom, nosi naslov *Borba Južnih Slavena za državnu neodvisnost u XI vijeku*.¹³⁷ Govoreći o državama Hrvata, Srba i Bugara u XI. stoljeću, tvrdi da su one predstavljale zametak približavanja južnoslavenskih plemena i njihovo ujedinjavanje u jedinstvenu narodnu cjelinu. Cilj izloženih povijesnih primjera rada jest dati pouke i smjernice za djelovanje, u prvome redu suvremenim političarima.

¹³¹ *Rad*, II, str. 68-160; isto, III, str. 65-156; isto, IV, str. 1-103.

¹³² T. Smičiklas, n. dj., str. 92.

¹³³ *Rad*, VII, str. 84-179; isto, VIII, str. 121-187; isto, X, str. 160-263. *Bogumili i patareni* na francuski je jezik preveo Louis Leger objavivši ih potom u “Revue des questions historiques”. T. Smičiklas navodi kako je praški profesor Konstantin Höfler tražio dozvolu da se djelo prevede i na njemački jezik. Istraživanja u arhivu u Veneciji, također na biskupov trošak, vršio je Šime Ljubić; u Vatikanu je izvore prikupio o. Theiner, dok je dio istraživanja u tajnome arhivu u Veneciji obavio Ivan Kostrenčić. T. Smičiklas, n. dj., str. 89, 94.

¹³⁴ Isto, str. 93. O tome vidi F. Rački, *Bogomili*, n. dj.

¹³⁵ *Rad*, I, str. 124-164. Ovaj članak donosi 27 do tada neobjavljenih izvora, za razdoblje od 1186. do 1463. godine. Dopunjen je izvorima iz mletačkoga, bečkoga te dubrovačkoga arhiva koje su mu dali na uvid S. Ljubić i I. K. Sakcinski. S. Antoljak, str. 110.

¹³⁶ *Rad*, XVIII, str. 239-258.

¹³⁷ *Rad*, XXVI, XXV, XXVII, XXVIII, XXX, XXXI.

Sedamdesetih je godina sudjelovao u pripremama obilježavanja 200. godišnjice pogibije Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana u Novome Mestu 1671. godine prikupivši izvore u deset bečkih i venecijanskih arhiva.¹³⁸ Kao rezultat toga objavljena je 1873. g. opsežna edicija *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana*, a na tu je temu objavio i članak *Crtica o hrvatskim i talijanskim Frankopanima*.¹³⁹

Tada se u Akademijinu *Radu* započelo s objavljivanjem spomenica/nekrologa češkim i ruskim povjesničarima, počasnim i dopisnim članovima Akademije; Rački je, među ostalima, pisao o Karelu Jaromiru Erbenu,¹⁴⁰ Janu Erazmu Vocelu,¹⁴¹ Božidaru Petranoviću¹⁴² te Mihajlu Petroviću Pogodinu.¹⁴³

Također, bio je glavni urednik Akademijine edicije *Starine*. Navedena edicija pokrenuta je nakon što je Račkome upućeno nekoliko prigovora kako bi u *Radu* valjalo objavljivati rasprave, a ne izvore.¹⁴⁴ Već u prvome broju *Starina* objavio je raspravu *Prilozi za povijest bosanskih Patarena sa uvodom o knjigama koje pišu za i protiv Bogomila*.¹⁴⁵ Od značajnijih njegovih radova objavljenih u ovoj ediciji izdvajamo: *Razhod grada Zagreba 1362*,¹⁴⁶ *Iz djela E. L. Crievića Dubrovačana*,¹⁴⁷ *Popis župa zagrebačke biskupije od g. 1334. i 1501.*,¹⁴⁸ *Dubrovački spomenici o odnošaju dubrovačke občine naprama Bosni i Turskoj godine godine razspa bosanske kraljevine*,¹⁴⁹ *Pismo prvovjenčanoga kralja srbskoga Stjepana I. papi Honoriju III. god. 1220.*,¹⁵⁰ *Gradja za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune g. 1573.*¹⁵¹ i *Prilog za poviest hrvatskih uskoka*.¹⁵²

U svojim se raspravama bavio i pomoćnim povijesnim znanostima, pa tako i numizmatikom, primjerice u raspravi *O dalmatinskih i ilirskih novcih najstarije dobe*,

¹³⁸ Boravak F. Račkoga u Beču radi prikupljanja izvora financirao je biskup Josip Juraj Strossmayer. T. Smičiklas, n. dj., str. 94, 95; M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 307.

¹³⁹ *Crtica* je objavljena u Viencu, 1871. Cijeli je tekst preobjavljen u J. Ravlić, n. dj., str. 58-63.

¹⁴⁰ *Rad*, XIV, str. 111.

¹⁴¹ Isto, XXII, str. 233.

¹⁴² Isto, XXX, str. 179.

¹⁴³ Isto, XXXVIII, str. 200.

¹⁴⁴ S. Antoljak, n. dj., str. 111.

¹⁴⁵ *Starine*, I, 1869., str. 93-140.

¹⁴⁶ Isto, IV, str. 118-139.

¹⁴⁷ Isto, str. 154-200.

¹⁴⁸ Isto, str. 201-229.

¹⁴⁹ Isto, VI, str. 1-18.

¹⁵⁰ Isto, VII, str. 53-56.

¹⁵¹ Isto, str. 164-322.

¹⁵² Isto, IX, str. 172-256.

koju zaključuje rimskim razdobljem.¹⁵³ Po rezultatima kao značajnu raspravu valja istaknuti *Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu*, u kojoj je – koristeći se izvorima – dokazao kako se već Tomislav koristio titulom *kralj*, pobivši tako do tada važeću tezu da je prvi hrvatski kralj bio Držislav.¹⁵⁴

Vezano uz hrvatske pisane spomenike ranoga i razvijenoga srednjeg vijeka, Rački je dao nekoliko rasprava, među kojima ističemo: *Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira*, čije je čitanje riješio na temelju formule arenge,¹⁵⁵ i *Starohrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku*.¹⁵⁶

S velikim je zanimanjem prikupljao izvore za hrvatsko-slovensku seljačku bunu 1573. godine, s obzirom na to da je i sâm bio protivnik feudalnoga poretka. Tako je za bunu, o kojoj do tada nije bilo mnogo podataka, objavio čak 187 dokumenata pisanih njemačkim i latinskim jezikom.¹⁵⁷

XI.

U radu Sabora Rački je sudjelovao do 1874. godine, a iste je godine od Vlade dobio ponudu da bude profesorom opće povijesti na Sveučilištu u Zagrebu, no to nije prihvatio.¹⁵⁸ Postojala je mogućnost da postane zemaljskim historiografom; iako su tu ideju podržali mnogi uglednici, Račkome je zbog intriga to mjesto izmaknulo.¹⁵⁹ Prijedlogu se usprotivio i sâm Kukuljević, kojega je još 1847. g. Sabor imenovan zemaljskim historiografom sa zadaćom prikupljanja izvora koji bi opravdali hrvatsko državno pravo.¹⁶⁰ Naposljetku, 6. lipnja 1877. imenovan je zagrebačkim kanonikom.¹⁶¹

U politiku se vratio 1880. godine.¹⁶² Nastavlja proučavati dostupnu literaturu za razdoblje novije povijesti – zbog pragmatičnih razloga – iako novija povijest nije bila predmet njegova znanstvenog interesa.¹⁶³

¹⁵³ *Rad*, XIV, str. 45-87.

¹⁵⁴ Isto, XVII, str. 70-89.

¹⁵⁵ Isto, XXVI, str. 103-109.

¹⁵⁶ *Starine*, VII, str. 130-163.

¹⁵⁷ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 307.

¹⁵⁸ T. Smičiklas, n. dj., str. 110; S. Antoljak, n. dj., str. 99.

¹⁵⁹ T. Smičiklas, n. dj., str. 110.

¹⁶⁰ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 292.

¹⁶¹ T. Smičiklas, n. dj., str. 112.

¹⁶² Isto, str. 121.

¹⁶³ Isto, str. 124.

XII.

Rački je, pokraj toga, marljivo radio i na prikupljanju građe za Arhiv Akademije; dio te građe publicirao je u *Starinama*. Riječ je, primjerice, o djelu *Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih časnika*,¹⁶⁴ značajnome kako povjesničarima – zbog bitaka vođenih u krajini uz podatke o prometu, trgovini i svakodnevicu – tako i filolozima. Ovdje je objavio korespondenciju krajiških turskih i hrvatskih časnika – ukupno 154 pisma, važna za događaje na hrvatsko-bosanskoj granici u XVI. i XVII. stoljeću. Zatim, djelo *Najstarija hrvatska cirilicom pisana listina* iz 1185. godine, koja je ujedno i najstarija poznata hrvatska listina pisana ćirilicom i glagoljicom.¹⁶⁵ Tu su i vlastoručne bilješke oca hrvatske historiografije I. Lučića za razdoblje od 1266. do 1515. godine, objavljene pod naslovom *Notae Ioannis Lucii*,¹⁶⁶ koje imaju veliku važnost za Lučićev rodni Trogir, Dalmaciju i Bosnu, zatim *Dva nova priloga za poviest bosanskih Patarana*¹⁶⁷ vezana za XV. stoljeće, točnije za razdoblje bosanskoga kralja Stjepana Tomaša, *Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašaluka*,¹⁶⁸ *Izveštaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju g. 1610. po Arbanaskoj i Staroj Srbiji*,¹⁶⁹ kojim se ranije bavio i poznati njemački povjesničar Leopold von Ranke, *Oporuka Marka Marulića*¹⁷⁰ itd. Nastavio je prikupljati izvore iz razdoblja narodne dinastije, komparirajući ih s izdanjima Lučića i Farlattija, te je stvorio nova izdanja hrvatskoga diplomatara; proveo je istraživanja u dalmatinskim i talijanskim arhivima, gdje je utvrdio kako do tada objavljeni dokumenti nisu u skladu s izvornikom.¹⁷¹ Stoga si je u zadatak stavio obaviti njihovu kritiku kako su nalagala pravila suvremene diplomatike i paleografije, i to poštujući osobitosti njihova pravopisa i jezika; tako je 1877. g. objavljeno jedno od najznačajnijih djela F. Račkoga vezano uz publiciranje izvora – *Documenta* u izdanju Akademije.¹⁷² Djelo sadrži isprave nastale u vrijeme narodne dinastije (*Acta*), zapisnike crkvenih sabora (*Rescripta et synodalia*) i odlomke domaćih i stranih pisaca za razdoblje od 548. do 1102. godine.¹⁷³

¹⁶⁴ *Starine*, XI, 1879, str. 76-152; isto, XII, 1880, str. 1-41.

¹⁶⁵ Isto, XIII, str. 196-210.

¹⁶⁶ Isto, str. 211-268.

¹⁶⁷ Isto, XIV, str. 1-29.

¹⁶⁸ Isto, str. 173-196.

¹⁶⁹ Isto, XX, str. 50-156.

¹⁷⁰ Isto, XXV, str. 152-163.

¹⁷¹ M. Gross, *Vijek*, n. dj., str. 308.

¹⁷² Isto, str. 309.

¹⁷³ Ovdje se pozabavio historijatom svakog dokumenta, mjestom njegova nastanka, edicijama gdje je do tada objavljen, datacijom, karakterom prijepisa, etimološkim karakteristikama, zatim dijelovima broj-

U Akademijinu zborniku *Monumenta historico-juridica* objavio je i nekoliko srednjovjekovnih statuta iz područja Kvarnerskoga primorja; to su *Vinodolski zakon*, *Statuti kastavski i veprinački* te *Štatut trsatski*.¹⁷⁴ Smičiklas navodi kako je Rački imao intenciju u navedenu zborniku tiskati i Dušanov zakonik, koji "zajedno s ovim hrvatskim zakonima imao bi pokazati, koliko je potekao iz čistog vrela narodnoga života, da je pravna duša Hrvatima i Srbima jedna, samo joj dvojaki državni život dade dva oblika".¹⁷⁵ Uz to, Rački je niz godina pripremao i dva velika i za hrvatsku historiografiju značajna projekta, prema njemačkome modelu *Monumenta Germaniae*: tiskanje djela svih autora povijesti hrvatskoga srednjeg vijeka i zbornik listina *Codex diplomaticus*; u njima bi bila obuhvaćena hrvatska povijest do vremena habsburške dinastije.¹⁷⁶

Susrevši se s istim problemima kao i ranije Kukuljević, radeći sâm na prvo-navedenome djelu, Rački se odlučio za sljedeći koncept: za početak objavljuivat će rukopise onih pisaca koje je već ranije tiskao Lučić, a nakon toga rukopise naknadno nađenih i za hrvatsku povijest od XII. do XVI. st. značajnih pisaca; tiskani će rukopisi biti objedinjeni pod imenom *Scriptores rerum croaticarum*.¹⁷⁷ Od stranih pisaca – ugarskih, mletačkih, srpskih i njemačkih – bit će uzeti dijelovi njihova rukopisa u kojima se obrađuju hrvatska pitanja.¹⁷⁸ Koliko je Račkome bilo stalo da ti projekti budu realizirani, govori i podatak da je tiskanje *Scriptores* namjeravao sâm platiti, a prihod od njih dobivala bi Akademija.¹⁷⁹ Ipak, kako sam ranije navela, svjetlo je ugledao tek prvi svezak, posvećen Tomi Arhiđakonu, pri čijoj se izradi ponovno manifestirala ozbiljnost i upornost znanstvenika F. Račkog; kako navodi Smičiklas: "Rački učini više, nego što obično čine najbolji radnici."¹⁸⁰ *Codex diplomaticus*, koji je započeo Kukuljević, nastavio je Rački dobivši pomoć jedino od Ivana Tkalčića.¹⁸¹ Posao vezan uz *Codex*, i to samo za XIII. st., koje je Rački odlučio obraditi, bio je golem; "Račkome", kaže Smičiklas, "dade bog samo dvije ruke, a ljudi mu tisnuše u obadvije ruke toliko posla, da on vremena za taj veliki i dugotrajni posao apsolutno

nih kronika – bizantskih, mletačkih, ugarskih, njemačkih i domaćih, koje je popratio komentarima, bibliografijama i sl. Djelo završava kazalom mjesta, osoba i stvari. Isto, str. 309.

¹⁷⁴ T. Smičiklas, n. dj., str. 135.

¹⁷⁵ Isto, str. 136.

¹⁷⁶ Istu je ideju ranije imao Kukuljević, no zbog nedostatka vremena i znanstvenika odgođena je njegova izvedba. Isto.

¹⁷⁷ Isto, str. 136, 137.

¹⁷⁸ Isto, str. 137.

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ Isto, str. 138.

¹⁸¹ Isto, str. 139.

nije smagao. Gdje je istom Cod. Dipl. XIV. i XV. vijeka!”, zaključivši kako “Doista puno ima žetve, a malo žetalaca.”¹⁸²

Nastavio je pisati nekrologe akademikima, domaćima i stranim, poput Matije Mesića¹⁸³, Sergeja Mihajlovića Solovjeva¹⁸⁴, Aleksandra Aleksandrovića Kotljarevskog¹⁸⁵ i drugih. Neki su od njih detaljni, dok su neki prigodne nekrološke crtice o životu značajnih nestora, velikana koji su svojim znanstvenim djelovanjem zadužili svoje suvremenike i nasljednike.

U svojem se znanstvenom radu Rački dotakao i onomastike. Tako je u članku *Slovenski a napose bugarski i hrvatski u Italiji putnici najviše druge polovice IX. vieka* analizirao svako ime koje se pojavilo na jednome talijanskome spomeniku.¹⁸⁶ Bavio se i heraldikom, primjerice nakon 1878., kada je Habsburška Monarhija zaposjela Bosnu i Hercegovinu, bio je angažiran da dà svoj sud o grbu koji bi Bosna trebala imati; svoja je stajališta objavio pod naslovom *Stari grb bosanski*.¹⁸⁷

Na njegove ranije radove nadovezuje se i članak *Biela Hrvatska i biela Srbija*¹⁸⁸, gdje je analizirao dijelove *De administrando imperio* Konstantina VII. Porfirogeneta. A vezano uz dva znamenita razdoblja sastavio je članak *Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj*.¹⁸⁹

Rački je nastavio pozornost posvećivati brojnim događajima koji su ostali u narodu trajno upamćeni smatrajući da je na taj način “u doticaju s narodnim osjećajem” te da u njihovim obilježavanjima treba sudjelovati i Akademija.¹⁹⁰ Također, bio je aktivnim sudionikom obilježavanja niza godišnjica u organizaciji Akademije. Tako je na svečanosti pedesete godišnjice hrvatskoga narodnog preporoda 1885. g. održao prigodan govor. Akademija je sudjelovala i u obilježavanju godišnjice bitke na Kosovskome polju objavivši knjigu *Petstogodišnjoj uspomeni kosovskoga boja na Vidov dan godine 1389*.¹⁹¹ unutar koje se nalazi članak F. Račkoga, *Boj na Kosovu. Uz-*

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Rački Mesića smatra “historikom do skrupuloznosti zdušnim”, s obzirom na to da je o povijesnim događajima i pojedincima iz povijesti pisao na temelju činjenica prikupljenih iz vjerodostojnih izvora, bez unaprijed stvorenih stajališta o temama o kojima je pisao. *Rad*, XLVII, str. 222-249.

¹⁸⁴ Isto, LIV, str. 160-177.

¹⁸⁵ Isto, LX, str. 208-225.

¹⁸⁶ Isto, XLII, str. 198-208.

¹⁸⁷ Isto, CI, str. 127-169.

¹⁸⁸ Isto, LII, str. 141-189.

¹⁸⁹ Isto, LXXIV, str. 135-191.

¹⁹⁰ *Ljetopis*, VII, str. 65-102.

¹⁹¹ *Rad*, XCVII.

roci i posljedice.¹⁹² Njegovo shvaćanje zadatka povjesničara, manifestirano u ovome članku, Smičiklas ocjenjuje: "Rački je u političkoj istoriji hladan poput diplomata. Od poznatih istorika takav je Ranke. Ratna mu je poviest mrska gotovo od početka njegova rada u ovoj nauci. Bitke su njegove prekratke, razmišljanja o njima preduga, a tečajem bojeva ne ćete naći pripovijedanja, u kojem biste našli sliku njegova osjećanja. Čim se je odmaknuo od ratnoga krvarenja i primaknuo prosvjetnim prilikama, već vam sijeva žar njegova srca."¹⁹³ Godine 1892. slavilo se dvadeset i pet godina od osnutka Akademije, a Rački, "Vještak u akademijskim prilikama", kaže Smičiklas, govorom – *Osort na 25-godišnje djelovanje akademije*¹⁹⁴ – "upravo je krasan kalup učinio od onoga opora materijala."¹⁹⁵

Također, sudjelovao je prigodnim raspravama u obilježavanju životnih jubileja znamenitih i značajnih ličnosti, primjerice 1879. god. pri proslavi dvjestogodišnjice rođenja oca hrvatske povijesti objavivši članak *Povjestnik Ivan Lučić Trogirarinin*.¹⁹⁶ A 1887. g. Akademija je obilježila stogodišnjicu velikoga hrvatskog, u svjetskim razmjerima poznatog, znanstvenika Josipa Ruđera Boškovića; Rački je sastavio njegovu biografiju s bibliografijom¹⁹⁷ te je obradio i Boškovićevu korespondenciju.¹⁹⁸

XIII.

Jakša Ravlić znanstvenu djelatnost ovoga Gorskokotarca ocjenjuje riječima: "Kao povjesnik Rački je jedan od najvećih hrvatskih ljudi i po originalnosti svojih radnja, po izvorima koje je upotrebljavao te po rezultatima do kojih je dolazio."¹⁹⁹ Stjepan Antoljak smatra kako "Središte svega znanstvenog historijskog rada u drugoj polovici 19. stoljeća u Hrvatskoj i na Balkanu bio je Franjo Rački, (...)"²⁰⁰ Mirjana Gross, pak, suglasna je s njihovim ocjenama. Svakako, za poznavanje Franje Račkoga kao povjesničara bit će veoma zanimljivi rezultati uvida u sadržaj nekoliko simpozija o njegovu životu i djelu, koje u suradnji s Osnovnom školom "Ivanka Trohar" iz Fužina te tamošnjom Udrugom "Dr. Franjo Rački" od 2002. g. u Rijeci i Fužinama svake godine priređuje riječki Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU.

¹⁹² Isto, str. 1-68.

¹⁹³ T. Smičiklas, n. dj., str. 147.

¹⁹⁴ *Ljetopis*, VII, str. 109-135.

¹⁹⁵ T. Smičiklas, n. dj., str. 147.

¹⁹⁶ *Rad*, XLIX, str. 65-102.

¹⁹⁷ *Rad*, LXXXVII, str. 1-100.

¹⁹⁸ Isto, str. 100-417.

¹⁹⁹ J. Ravlić, n. dj., str. 14.

²⁰⁰ S. Antoljak, n. dj., str. 88.

XIV.

Dr. Franjo Rački do danas je ostao prepoznatljiv kao političar, utemeljitelj i organizator znanstvenih institucija te kao povjesničar – znanstvenik i stručnjak, čemu smo u ovome radu pridali posebnu pozornost. Pratili smo smjer njegovga promišljanja u kojemu se narodnoprporodna ideologija, kao odraz europskoga nacionalizma na naše područje, transformirala u interes za povijesnu znanost. Tu je Rački, kao jedinstveni animator i usmjeravatelj/moderator cjelokupnoga znanstvenog istraživanja, s uspjehom praktično povezoao znanstvenu komponentu s interesima nacionalno-političke ideologije. Za poneka je razdoblja povijesti napisao sintetsko djelo, primjerice za bogumilski vjerozakonski pokret, dok je za neke dijelove, zbog niza obveza i dužnosti koje je obavljao, dao tek nekoliko priloga – rasprava i članaka, primjerice, za povijest humanizma i renesanse u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj, uspjevši ipak pokazati ulogu toga pokreta pri formiranju hrvatske duhovnopovijesne i nacionalne kulturne individualizacije. Pisao je i političke brošure o njemu suvremenim zbivanjima, ali naš zadatak ovdje nije bio o njima govoriti. Usavršio je tadašnju metodologiju povijesnoga istraživanja u Banskoj Hrvatskoj, u skladu s tadašnjim uzusima europske profesionalne historiografije. Pri istraživanjima se koristio poredbenom metodom – proučavao je povijesna razdoblja koja je mogao komparirati sa sebi suvremenim procesima i događajima na južnoslavenskome, napose hrvatskome prostoru.

Povjesničarsko razdoblje F. Račkoga započelo je nakon potpisivanja konkordata između Sv. Stolice i Habsburške Monarhije 1855. g. nakon čega se u potpunosti posvetio povijesnoj znanosti. Povijesne teme kojima se bavio bile su usko vezane uz tumačenje hrvatskoga državnog prava, narodnosnoga osvješćivanja i jugoslavizma. Veliki zamah i učvršćivanje uloge povjesničara znanstvenika doživio je plodnom “rimskom” epizodom, kada je u tamošnjim knjižnicama i arhivima otkrio brojne izvore za upoznavanje hrvatske, kao i ostale južnoslavenske, povijesti, što je, po njegovu sudu, predstavljalo temeljni uvjet za snaženje narodne samosvijesti. Prikupljeni izvori bili su mu od silne pomoći pri kasnijemu istraživanju i pisanju, napose u radovima prilagođenima ideološkim i političkim potrebama burnih šezdesetih godina XIX. stoljeća, a tu je, između ostaloga, i ujedinjavanje Istočne i Zapadne crkve u skladu sa starom politikom Sv. Stolice, što bi, bez sumnje, utiralo put ujedinjavanju svih južnih Slavena. Kao posrednika tome procesu ujedinjavanja Rački je postavio Hrvatsku.

Do konca života, 1894. godine, bavio se znanstvenim radom te nam u nasljedstvo ostavio brojne korisne radove, a rezultati nekih od njih do današnjih dana nisu nadmašeni. Na kraju možemo slobodno reći da je Franjo Rački imao glavnu ulogu u poznanstvenjenju hrvatske historiografije u devetnaestome stoljeću.

Maja Polić

Franjo Rački's Approach to Historical Science

Summary

The paper deals with the approach to historical science of Dr. Franjo Rački, one of the most prominent Croatian personalities of the 19th century. The author follows the direction of Rački's thinking, within which the National Revival ideology, as a reflection of the European nationalism to our territory, was transformed into an interest for the historical science. Rački, being an unequalled initiator and moderator of scientific research in its entirety, had successfully linked the science component with the interests of the national and political ideology. Rački's development as historiographer and his interest in improving the historical research methodology of that time are furthermore followed in the paper.

Keywords: *Franjo Rački, historical science, national and political ideology, historical research methodology*